

K
ulturdepartementet

103 33 STOCKHOLM

Yttrande: En gränsöverskridande mediepolitik. För upplysning, engagemang och ansvar (SOU 2016:80)

DIK är ett Saco-förbund med 21 000 medlemmar som är yrkesverksamma inom kultur, kommunikation och medier. DIK har tagit del av Medieutredningens betänkande "En gränsöverskridande mediepolitik. För upplysning, engagemang och ansvar" (SOU 2016:80). DIK har följande synpunkter:

DIK:s ställningstaganden i korthet

- *Balanspunkter.* DIK anser att utredningens förslag är "obalanserade", i så motto att de konkreta förslag som läggs helt fokuserar på förstärkning av utbudssidan (stöd till medieföretag) medan förslag som rör förstärkning av efterfrågesidan (medborgare/medieborgare) inte konkretiseras utan förläggs till det mer visionära kapitlet "Mediepolitiska idéskisser",
- *Medie- och informationskunnighet.* DIK anser att den globala medieutvecklingen och människors förändrade medievanor kräver omedelbara åtgärder för att stärka medborgarnas/medieborgarnas medie- och informationskunnighet,
- *Skolbibliotek.* DIK anser att en förstärkt bemanningen på landets skolbibliotek i dag är den strategiskt viktigaste åtgärden för att stärka medborgarnas MIK-kompetens och i förlängningen kampen mot fake news, alternativa fakta, post-truth,
- *Folkbibliotek.* DIK anser att folkbibliotekens möjligheter att bidra till ett digitalt kompetenslyft ska stärkas, gärna i linje med de förslag som utarbetats av Kungliga biblioteket i promemorian "Digitalt först med användaren i fokus",
- *Tillgängliga medier.* DIK anser att Myndigheten för tillgängliga medier har en mycket viktig uppgift när det gäller att ge alla medborgare likvärdiga möjligheter att vara demokratiskt delaktiga. MTM bör få ett utökat uppdrag när det gäller exempelvis sociala medier,

- *Kommunikatörer.* DIK ställer sig inte bakom den relativt förenklade och antagonistiska syn som utredningen har på förhållandet mellan kommunikatörer och journalister. Antalet kommunikatörer har ökat medan antalet journalister har minskat. Korrelation är dock inte kausalitet. Kommunikatörernas ökade antal hänger samman med det förändrade kommunikationslandskapet.
- *Kunskapens källor.* DIK menar att en modern mediepolitik bör ta upp alla faser i informationens/kunskapens livscykel: produktion – distribution – konsumtion – bevarande – återanvändning. Utredningen fokuserar produktionen, och till viss del distributionen, men har inga konkreta förslag när det gäller konsumtionen (medie- och informationskunnighet) eller bevarande och möjligheterna till återanvändning (arkiv, bibliotek, museer).

1. Allmänt

Medieutredningen har gjort ett gediget utredningsarbete som ger en god belysning av de historiska förändringar som mediemarknaden just nu genomgår. Utredningen har inte bara presenterat ett slutbetänkande utan också ett analysbetänkande och en forskarantologi. Tillsammans utgör dessa dokument viktiga referenspunkter i en samtida mediedebatt. Utredningen har också ordnat ett antal samråd, där aktörer som har intresse i fältets utveckling givits möjlighet att komma med inspel.

Trots det gedigna arbetet, eller kanske på grund av det, läser man slutbetänkandet med en viss besvikelse. Det konkreta resultatet av allt arbete föreslås bli ett förnyat presstöd som framöver ska heta mediestöd, och som i vissa delar innehåller mindre förändringar. Staten föreslås fortsätta pumpa in pengar i en sviktande bransch som under flera decennier befunnit sig i en genomgripande strukturomvandling. Utredningen ger själv exempel: kvällspressen har halverat sin upplaga sedan 1989. Landsortspressen har under samma period minskat med 40%. För DIK inställer sig frågan om ytterligare statliga pengar in i ett till sina grunddrag oförändrat stödsystem är de nya mediepolitiska insatser som regeringen efterfrågar och som krävs för att stärka medborgarnas engagemang och kunskap och i förlängningen demokratin.

Enligt DIK bör det i detta sammanhang också påminnas om att den bransch som är aktuell förvisso kan beskrivas som "oberoende nyhetsmedier", men samtidigt kan beskrivas som en oligopol-bransch där de sju största ägargrupperna kontrollerar mer än 85% av den totala upplagan och där två koncerner (duopol) totalt kontrollerar hela den nationella tidningsmarknaden. Är mer statliga stödpengar in i denna koncentrerade mediemakt verkligen rätt väg att gå för att möta de demokratiska utmaningar som följer av den globala medieutvecklingen och den förändrade medieanvändningen?

2. Balanspunkter

Utredningen utgår i betänkandet från ett antal grundläggande balanspunkter. Dessa balanspunkter har väglett arbetet när det gäller att formulera förslag och bedömningar som bör göras på kort sikt samt identifiera ”andra mediepolitiska tankar” om vad som bör genomföras på längre sikt. Enligt DiK tappar utredningen i betänkandet balansen när det gäller en av de mest grundläggande relationerna, den mellan utbudssidan och efterfrågesidan. Alla utredningens konkreta förslag och satsningar rör utbudssidan, det vill säga tidningsbranschen. Sådant är resultatet trots att utredningen utgår från ett explicit och tydligt medborgarperspektiv (efterfrågesidan). Utredningen förlägger alla mediepolitiska tankar om hur medborgarens kunskap och engagemang kan stärkas i det globala informationsflödet till ett enbart resonerande kapitel om ”Mediepolitiska idéskisser”.

Att ett förstärkt stöd till tidningsbranschen skulle ge ökad kunskap och demokratiskt engagemang bland medborgarna motsägs – åtminstone delvis – av utredningens egen medborgarundersökning där det framgår att ”det finns inget som tyder på att de som saknar tillgång till lokal nyhetsredaktion skulle ha ett lägre samhällsengagemang”.

DiK menar att ett mediestöd är befogat, men förbundet anser samtidigt att det inte får utvecklas till ett ”varvsstöd” som konserverar gamla strukturer och inte leder till fler jobb eller till att demokratin bättre kan möta dagens mediepolitiska utmaningar. För att möta dessa utmaningar för demokratin anser DiK att en satsning på ökad medie- och informationskunnighet hos medborgarna är den mest prioriterade åtgärden.

3. Medie- och informationskunnighet

Vad är viktigast för den samtida demokratin? Att det finns lokala nyhetsredaktioner i varje kommun eller att medborgarna har kunskap och förmåga att skilja mellan sant-falskt, trovärdigt-icke-trovärdigt i det globala informationsflödet? Vi lever i en tid som ibland kallas ”post-truth” och som genomsyras av ”fake news” och ”alternative facts”. Att kunna navigera i det globala havet av sanningar, halvsanningar och lögn är i dag lika viktigt som att kunna läsa och skriva. Alla medborgare – barn, ungdomar och vuxna – behöver vara medie- och informationskunniga. DiK instämmer i utredarens efterord att ”avgörande för medborgarnas tillgång till kvalitativ, oberoende information och aktualitetsrapportering på lång sikt är var och ens egen förmåga att välja en sund mediediet, en förmåga som beror av deras egen mediala kompetens”. DiK menar dock att det är fel att lägga en förstärkning av medborgarnas medie- och informationskunnighet i ett kapitel som handlar om ”mer långsiktiga och visionära insatser”. Här behövs rejäla satsningar – och de behövs nu!

4. Skolbibliotekens strategiska roll

Enligt DIK är den strategiskt viktigaste insatsen för att möta de utmaningar demokratin möter genom den globala medieutvecklingen och människors nya medieanvändning att stärka medie- och informationskunnigheten hos alla medborgare. Det strategiskt mest verkningfulla sättet att göra detta är enligt DIK att förstärka bibliotekariekompetensen i de svenska skolorna. Skolbibliotekarierna är experter på källkritik, sociala medier och grundläggande digital kompetens.

Tyvärr tycks skolbibliotekens strategiska roll ha gått utredningen förbi. Ordet "skolbibliotek" nämns två gånger i förbigående på betänkandets drygt 530 sidor. DIK menar att utredningens behandling – eller rättare sagt, brist på behandling – av skolbiblioteksfrågan är betänkandets största brist. Att alla elever genom skolbibliotekarierna kan ges möjligheter att tillägna sig grundläggande medie- och informationskompetens (MIK) är lika viktigt som att de lär sig läsa, skriva och räkna. MIK kan i dag betraktas som en grundläggande färdighet.

DIK har under de senaste 10 åren betraktat skolbiblioteken som ett prioriterat område. Förbundet har arbetat systematiskt med frågan. DIK har utarbetat en definition av skolbibliotek, där det betonas att skolbiblioteket är en pedagogisk funktion med elevernas språkliga och digitala kompetens i fokus. DIK har därefter identifierat och formulerat kompetenskriterier för skolbibliotekarier. Förbundet har slutligen inrättat en utmärkelse för särskilt goda exempel på skolbiblioteksverksamhet, Skolbibliotek i världsklass. Arbetet finns beskrivet i en bok som bibliotekens världsorganisation, IFLA, publicerat: *Global Action on School Library Guidelines* (de Gruyter, 2015).

DIK vill här aktualisera ett förslag som förbundet presenterade redan för ett antal år sedan: *2000 nya skolbibliotekarier på 10 år*. Förslaget är inte bara nödvändigt utan också realistiskt. Förslaget är nödvändigt för att stärka elevers medie- och informationskunnighet. Förslaget är realistiskt eftersom det skulle innebära att varje lärosäte som utbildar biblioteks- och informationsvetare varje år utbildade en grupp om 40 bibliotekarier med särskild inriktning på skola och lärande. DIK menar att en sådan satsning ska göras med högsta prioritet.

5. Folkbibliotekens möjligheter att bidra till digitalt kompetenslyft

Landets folkbibliotek har enligt utredningens direktiv en unik position när det gäller att ge medborgarna "ett medieutbud som präglas av allsidighet, mångfald och tillgänglighet i alla delar av landet". DIK menar att utredningen kunde ha fördjupat sin diskussion kring folkbibliotekens roll i en samtida mediepolitik. Som det nu är behandlas folkbiblioteken mycket översiktligt på drygt en sida av betänkandets mer än 530 sidor. Detta är ytterligare ett exempel på hur svårt utredningen har haft att tänka utanför den traditionella branschdiskursen.

Genom skolan och skolbiblioteken kan barns och ungdomars medie- och informationskunnighet stärkas. Även många vuxna kan behöva hjälp att navigera i informationsfloden. Här kan landets folkbibliotek göra en viktig insats. Varje kommun har ett folkbibliotek, många kommuner har även ett antal filialbibliotek. Dessa kan fungera som lokala centra för digital kompetens och utbilda och ge stöd till vuxna medborgare.

När det gäller folkbibliotekens möjligheter att bidra till ett digitalt kompetenslyft, särskilt hos vuxna medborgare, ställer sig DIK bakom det förslag som Kungliga biblioteket hösten 2016 lade fram i promemorian "Digitalt först med användaren i fokus".

6. Tillgängliga medier

Tillgängliga medier är en förutsättning för att alla medborgare – även de med en eller annan funktionsnedsättning – på ett likvärdigt sätt ska kunna vara demokratiskt delaktiga. Utredningen innehåller flera förslag som rör Myndigheten för tillgängliga medier (MTM) och andra aktörer som arbetar med dessa frågor. DIK har i dag inte tillräcklig kunskap för att kunna ta ställning till de enskilda förslagen, men vill samtidigt betona hur viktig MTM:s verksamhet är, inte minst för skolbibliotekens möjligheter att ge alla elever en likvärdig skola. DIK menar också att MTM bör få ett utvidgat uppdrag när det gäller sociala medier med tanke på hur viktiga dessa har blivit för demokratisk debatt och delaktighet.

7. Kommunikatörerna

Kommunikationslandskapet har förändrats radikalt som en följd av digitalisering och framväxten av nya kommunikationsformer och kanaler. Möjligheten för bland andra kommuner och myndigheter att nå ut med information och budskap direkt till medborgarna och brukare har ökat. Som en följd har nya arbetsuppgifter tillkommit för kommunikationsavdelningar och antalet kommunikatörer har blivit fler. Detta återspeglar att behovet av professionell och effektiv kommunikation ökar för att myndigheter, kommuner och organisationer ska nå ut med sitt budskap till medborgare och därmed kunna utföra sina uppdrag. Kommunikatörer har en viktig roll för att effektiv förvaltning och möjliggör medborgerlig insyn i myndigheters verksamheter. Som utredningen visar har under samma period antalet anställda journalister minskat men anledningen hittas inte det ökade antalet kommunikatörer, utan i förändringar av kommunikationslandskapet.

8. Kunskapens källor

DIK vill avslutningsvis påminna om något som enligt förbundets mening bör ingå i en samtida mediepolitik, men som Medieutredningen inte talar om, nämligen vikten av att kunna bevara och möjliggöra återfinnande av allt det material och alla de handlingar som kontinuerligt skapas. Ur demokratisk synvinkel är just möjligheterna att vid en viss

tidpunkt kunna gå tillbaka källorna för nyheter, beslut osv. minst lika viktig som själva produktionen av nyheter. Utan arkiv, bibliotek och museer är möjligheterna att i en specifik fråga kunna utkräva ansvar små. Det samma gäller möjligheterna att nå bakom nuets snabba "fake news" och alternativa fakta.

En mediepolitik bör förhålla sig till flera led i informationens/kunskapens livscykel: produktion – distribution – konsumtion – bevarande – återanvändning. Medieutredningen lägger så gott som hela sin tyngd på det första ledet i denna cykel. Därför anser DIK att utredningens tänkande och konkreta förslag kan karakteriseras som "obalanserade". Den största svagheten i betänkandet ser DIK i bristen på konkreta förslag när det gäller ett stärkande av medborgarnas medie- och informationskunnighet. Ingen uttrycker väl konsekvensen av denna brist bättre än utredaren själv i sitt efterord:

Avgörande för medborgarnas tillgång till kvalitativ, oberoende information och aktualitetsrapportering på lång sikt är var och ens egen förmåga att välja en sund mediediet, en förmåga som beror av deras egen mediala kompetens. Samtliga balanspunkter åtgärdas därför också av en omfattande, långsiktig satsning på medie- och informationskunnighet, ett digitalt kompetenslyft.

DIK önskar att utredaren bättre hade lyssnat på sina egna ord i denna fråga och lagt konkreta förslag för att stärka medie- och informationskunnigheten hos alla barn, ungdomar och vuxna.

Stockholm dag som ovan

Anna Troberg

förbundsordförande DIK